**ANαliZA**

časopis za kritično misel

Letnik 15, številka 4, december 2011 · ISSN 1408-2969

FILOZOFIJA LUDWIGA WITTGENSTEINA

Urh Vele

# Predstavitev in kritika Kripkejeve interpretacije Wittgensteinovih Filozofskih raziskav

Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani

**Citiranje:** Urh Vele, »Predstavitev in kritika Kripkejeve interpretacije Wittgensteinovih Filozofskih raziskav«, *Analiza: časopis za kritično misel* 15, št. 4 (2011): 57–74.

To delo je objavljeno pod licenco Creative Commons Priznanje avtorstva 4.0 Mednarodna (CC BY 4.0), https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.sl.

Izdajatelj: Društvo za analitično filozofijo in filozofijo znanosti, Ljubljana.

*Elektronska različica je bila leta 2026 rekonstruirana iz skena tiskane izdaje (OCR, ročno pregledano) in preverjena s tiskano izdajo. Številke strani ustrezajo tiskani izdaji; prelomi strani znotraj prispevka se lahko nekoliko razlikujejo.*

Urh Vele
*Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani*

# Predstavitev in kritika Kripkejeve interpretacije Wittgensteinovih *Filozofskih raziskav*

Članek predstavi Kripkejevo interpretacijo Wittgensteinovih *Filozofskih raziskav*. S to interpretacijo je Kripke povezal vse teme *Raziskav* v na videz prepričljivo celoto: kot njihov temelj je postavil »skeptični problem sledenja pravilom«, ki vodi do »skeptičnega paradoksa«. Vse ostale teme domnevno deduktivno sledijo iz tega problema, »argument zasebnega jezika« naj bi bil že vsebovan v tem problemu. Po Kripkejevem mnenju je Wittgenstein iznašel novo obliko skepticizma. Kripke trdi, da Wittgenstein skeptičnega problema ni rešil »neposredno«, temveč »skeptično«. Skeptična rešitev pristaja na skeptikovo hipotezo, da ni dejstva, na katerem bi bilo utemeljeno sledenje pravilom. Bistvo Wittgensteinovega skeptičnega odgovora je v menjavi perspektive: na sledenje pravilom in na jezik moramo gledati kot na družbeno prakso, izven skupnosti je nesmiselno govoriti o posamezniku, kot da sledi pravilom in nekaj misli s svojimi besedami. Članek takšni interpretaciji Wittgensteina nasprotuje, ker ta ne upošteva Wittgensteinove metodologije, vendar ji ne odreka pomembnosti.

*Ključne besede:* Kripke, Wittgenstein, Filozofske raziskave, sledenje pravilom, skepticizem.

»Jezik je družbena veščina.«

*W. V. O. Quine*

## 1. Uvod

Wittgensteinove *Filozofske raziskave* že vse od izida (1953) veljajo za težko razumljivo delo: interpretom dolgo časa ni uspelo vseh tem, ki so obravnavane v *Raziskavah*, povezati v smiselno celoto. Zaradi tega se je ustalilo mnenje, da so *Raziskave* pestra zbirka filozofskih opazk, ki jih je sicer možno razdeliti v

tematske sklope,[1] vendar so ti med seboj bolj ali manj neodvisni.[2] K temu je bržkone veliko pripomogel Wittgensteinov nesistematičen in nekonvencionalen način filozofskega raziskovanja – t. i. raziskovanje »po drobcih«, pri katerem »ne najdemo v prvi vrsti rezultatov filozofskega dela, marveč to delo samo« (Pitcher, 1967: 10). Ustalilo se je mnenje, da *Raziskave* ne ponujajo enotnega filozofskega sistema ali teorije,[3] temveč množico fragmentarnih premišljevanj o različnih problemih, ki so tako ali drugače povezani z jezikom. Interpretacije so tako običajno obravnavale vsak tematski sklop posebej, pri čemer je največ težav povzročala razprava, ki se ukvarja s »sledenjem pravilom« in z »zasebnim jezikom« – v obeh primerih ni bil dosežen konsenz o tem, kaj Wittgenstein sploh želi povedati, katera vprašanja načenja in kaj je cilj razprave.

V sedemdesetih letih prejšnjega stoletja je prišlo do obrata v razlagi Wittgensteinove »pozne« filozofije, vse več interpretov je skušalo najti okvir, znotraj katerega bi bilo mogoče razumeti različne teme *Raziskav* kot celoto. Med njimi brez dvoma izstopa Saul Kripke, ki je izsledke svojih razmišljanj o Wittgensteinu objavil v nadvse vplivni knjigi *Wittgenstein on Rules and Private Language*,[4] kjer je vse niti *Raziskav* spletel v smiselno in na prvi pogled prepričljivo celoto. Po Kripkejevem branju osrednje mesto *Raziskav* zaseda »razprava o sledenju pravilom«, znotraj katere že najdemo »argument zasebnega jezika«. Kripkeja zanimajo predvsem par. 198-202, v katerih po njegovem mnenju Wittgenstein postavlja »splošni načelni problem sledenja pravilom«. Trdi, da je ta problem nekaj povsem novega, brez primere v zgodovini filozofije in da je njegova rešitev racionalno jedro Wittgensteinove pozne filozofije. Wittgenstein naj bi v teh paragrafih zastavil skeptični problem sledenja pravilom, ki privede do »skeptičnega paradoksa«: »Nečesa takega, kot misliti nekaj z neko besedo, ni. Vsaka nova uporaba besede je korak v neznano; vsakršno sedanjo intenco bi lahko interpretirali tako, da bi se ujemala s čimerkoli, kar bi se odločili storiti. Tako ne more biti niti ujemanja niti nasprotovanja« (Kripke, 2007: 55). Če tega paradoksa ni mogoče razrešiti, potem lahko sklepamo, da je ogrožen tako pojem sledenja pravilom kot pojem pomena – »pojem pomena se razblini v nič« (Kripke, 2007: 22) -, posledično pa

[1] Običajno: par. 1-88 o pomenu in razumevanju; par. 89-133 o pojmovanju filozofije; par. 143-242 o sledenju pravilom; par. 243-315 o nemožnosti zasebnega jezika; par. 316-693 o filozofiji duha. Če je le mogoče, se pri citiranju iz *Filozofskih raziskav* držim utečene prakse in navajam paragraf (označen z znakom »§«, oz. s kratico »par.«, ko navajam niz paragrafov, kakor v zgornjem primeru), v katerem se nahaja citirano besedilo. Vsi prevodi iz *Filozofskih raziskav* so delo Boruta Cerkovnika. Za strokovno pomoč pri nastajanju tega članka se zahvaljujem Borutu Cerkovniku in Urbanu Šrimpfu.

[2] Ne smemo pozabiti, da Wittgenstein v predgovoru k *Raziskavam* pravi, da ni uspel svojih izsledkov zvariti v celoto, kjer bi si misli sledile naravno in dosledno od predmeta do predmeta, in da so zato *Raziskave* pravzaprav zgolj nekakšen album skic (*prim.* Wittgenstein, 2006: 231).

[3] Dobro je znana Wittgensteinova averzija do filozofskih teorij (»In nikakršne teorije ne smemo postaviti.« – *Filozofske raziskave*: § 109) in postavljanja filozofskih tez (»Če bi želel kdo v filozofiji postaviti *teze*, do diskusije o njih ne bi moglo nikoli priti, ker bi se vsi strinjali z njimi.« – *Filozofske raziskave*: § 128).

[4] Knjiga je izšla leta 1982, vendar je Kripke izsledke svojih razmišljanj predstavil javnosti ustno že v sedemdesetih letih prejšnjega stoletja, prvič leta 1976 na simpoziju o Wittgensteinu v ontarijskem Londonu (Kanada).

tudi naša raba besed na določen način (v skladu z njihovim pomenom; tako da z njimi nekaj mislimo) in navsezadnje vsa smiselna raba jezika. Kripke kajpada ne trdi, da Wittgenstein ristaja na tako absurden in nesmiseln sklep. Nasprotno: Wittgenstein želi problem razrešiti tako, da bi se izognil takšnemu sklepu. Toda Wittgenstein do določene mere vendarle privoli v trditve Kripkejevega skeptika, s tem ko ne po- -udi »neposredne« rešitve problema – take, ki bi skeptika opozorila bodisi na neveljavnost njegove argumentacije bodisi na neko dejstvo, ki ga je v argumentaciji spregledal temveč »skeptično«. Wittgensteinova rešitev problema je »skeptična«, ker pristaja na skeptikovo trditev, da ni *dejstva* (notranjega izkustva, duševnega stanja, dispozicijskega stanja, »platonskih« entitet itd.), ki bi enkrat za vselej utemeljilo posameznikovo rabo besed na določen način. Po Kripkejevem mnenju Wittgenstein s tem *zavrača*: možnost apriorne analize sledenja pravilom; možnost obstoja nujnih in zadostnih pogojev pravilnega sledenja pravilom; možnost obstoja resničnostnih pogojev pravilnega sledenja pravilom; možnost kakršnekoli neposredne utemeljitve sledenja pravilom. Bistvo »skeptične« rešitve, ki edina lahko zavrne skeptika, je v menjavi perspektive: nesmiselno je govoriti o posamezniku, kot da sledi pravilom (»pravilu se ne more slediti 'privatno'« – *Filozofske raziskave:* § 202) in kot da nekaj določenega misli s svojimi besedami; o sledenju pravilom in smiselni rabi besed je mogoče govoriti šele v skupnosti, sledenje pravilom in s tem jezik je namreč v svojem bistvu družbena praksa. Kripke nadalje trdi, da takšna rešitev neposredno in daljnosežno vpliva na naše razumevanje jezika in s tem posledično na celotno filozofijo jezika, saj postavlja pod vprašaj mnoge tradicionalne teorije pomena. In ne samo to: rešitev hkrati pomembno vpliva na naše razumevanje duševnosti in matematike. Če je Kripkejeva razlaga pravilna, imajo *Raziskave* naslednjo strukturo: »razprava o sledenju pravilom« je njen osrednji in temeljni del, iz katerega deduktivno sledijo vse ostale teme; nemožnost zasebnega jezika tako neposredno izhaja iz te razprave.[5]

Kripkejeva provokativna interpretacija poznega Wittgensteina je doživela množičen[6] in buren odziv – le redkokatera razlaga nekega filozofskega dela je vzbudila tolikšno pozornost. Večina – med njimi mnoga velika imena analitične filozofije (Davidson, McDowell, Fodor, C. Wright, Boghossian, Petit, Chomsky, Searle itd.) – je Kripkejevo interpretacijo zavrnila in ga obtožila te ali one napake v argumentaciji. Prevladalo je mnenje, da je Kripke napačno interpretiral Wittgensteina »v celoti in v detajlih«, kakor sta se izrazila Baker in Hacker (Baker in Hacker, 1984: 42), avtorja »klasične« interpretacije *Filozofskih raziskav.*[7] Kripkejeve zagovornike je mogoče razdeliti v dve

[5] Če namreč Kripkejeva predstavitev drži in je sledenje pravilom družbena praksa, govoriti o posamezniku kot da sledi pravilom pa nesmiselno, potem: pojem pomena ne more biti utemeljen na poimenovanju (na povezavi besede s predmetom, ki jo vzpostavi sam govorec z rabo besede, npr. s kazalno definicijo); ne more obstajati zasebni jezik občutkov, pri katerem pomen besed temelji zgolj na razumevanju enega posameznika itd.

[6] Samo v angloameriškem akademskem svetu se je menda odzvalo več kot 500 avtorjev, zaradi česar je »pregledni prikaz« te razprave pravzaprav nemogoč (*prim.* Kusch, 2006: xiii).

[7] Trdita: »Skeptična rešitev je absurden odgovor na protislovno vprašanje.« (Baker in Hacker, 1984: xii) Njuno interpretacijo (*An Analytical Commentary on the Philosophical Investigations*; v štirih delih) imenujem »klasična«, ker je nihče, ki se ukvarja s poznim Wittgensteinom, ne more

skupini. Eni so trdili, da je Kripkejeva interpretacija ustrezna – četudi ni »filološko zvesta« izvirniku —, ker šele vnese smisel in red v drugače nesistematično, fragmentarno delo *(prim. npr.* Stegmüller, 1986; Šumič-Riha, 1988). Drugi pa, da je že mogoče res, da je Kripkejeva razlaga Wittgensteina problematična oziroma nepravilna, toda skeptični problem in rešitev, ki ju predstavi Kripke, predstavljata sama zase velik dosežek in izziv za sodobno filozofijo jezika. O tem, ali omenjeni problem zares predstavlja izziv, s katerim se mora soočiti sodobna filozofija jezika, se še dandanes krešejo mnenja.

V pričujočem zapisu nas bo zanimalo, ali je Kripkejeva razlaga Wittgensteinovih *Filozofskih raziskav* pravilna. Odgovor bo negativen. V uvodnem delu bo zavoljo lažjega razumevanja sprva v obrisih pokazano, kaj za Wittgensteina sploh pomeni pojem »sledenja pravilom«, kako ga uvede v razpravo in kaj so cilji te razprave. Nato bo, spet v obrisih, predstavljen skeptični problem in njegova rešitev, kakor ju prikaže Kripke. V glavnem delu bodo predstavljeni očitki Kripkejevi argumentaciji, ki bodo pripeljali do sklepa, da je ta napačna. Pri tem nas ne bo zanimal skeptični argument kot tak, kakor tudi ne njegov vpliv na analitično filozofijo.

## 2. Predstavitev problema

### *a) »Sledenje pravilom« pri Wittgensteinu*

V skladu s prevladujočim prepričanjem je treba uvodne paragrafe *Filozofskih raziskav* (par. 1-64) brati kot destrukcijo določenega pogleda na jezik, ki je bistveno zaznamoval zgodovino filozofije (t. i. »avguštinska slika pomena«) in je globoko zakoreninjen v našem vsakdanjem pojmovanju jezika:[8]" »besede poimenujejo predmete – stavki so zveze takšnih poimenovanj. [...] Vsaka beseda ima nek pomen. Ta pomen besedi pripada. Je predmet, ki ga beseda zastopa« *(Filozofske raziskave:* § 1).[9] Osrednjo vlogo pri smiselni rabi jezika ima tako poimenovanje predmetov[10]" (ki temelji na kazalni definiciji, za katero pa Wittgenstein pokaže, da ne more biti izvor pomena, saj že implicira

obiti. Interpretacija je namreč izčrpna (obravnava vsak paragraf posebej) in konsistentna (paragrafe povezuje v tematske sklope, ki jih združi v zaključeno celoto).

[8] *Raziskave* se sicer začnejo s citatom iz Avguština, a ta citat je zgolj reprezentativen opis prevladujočega pogleda na jezik, ki so ga po Wittgensteinovem mnenju zastopali Platon, Aristotel, Frege, Russell, avtor *Logično filozofske razprave* itd. Avguštin je citiran zaradi osebnega občudovanja: »Wittgenstein mi je dejal, da ni začel *Raziskav* s citatom iz Avguštinovih *Izpovedi*, ker ne bi drugi filozofi zastopali pojmovanja, ki je izraženo v tem citatu, enako prepričljivo, temveč zato, ker mora biti to pomembno, ko pa ga je zagovarjal tako velik um« (Malcolm, 1967: 71).

[9] To idejo najdemo zelo neposredno formulirano že pri Aristotelu: »Govorjene besede so simboli duševnega izkustva in zapisane besede so simboli govorjenih besed. Tako kot nimajo vsi ljudje iste pisave, nimajo niti istih govorjenih besed. Toda duševna izkustva, katerih neposredni simboli so tako pisane kot govorjene besede, so enaka za vse ljudi, kakor so tudi tisti predmeti, katerih podoba so naša duševna izkustva« (Aristotel, 2001: 40).

[10] Poimenovanje predmetov v najširšem smislu, torej »ljudi, oblik, barv, bolečin, razpoloženj, števil itd.« (*Filozofske raziskave*: § 26)

obvladovanje jezika, poznavanje vloge, ki jo igra določena beseda v jeziku – *prim. Filozofske raziskave:* par. 26-32), zakaj šele po tem lahko govorimo o teh predmetih in se nanašamo nanje v našem govoru. S tem je imenovanje predstavljeno kot nekakšen »okulten« proces, s katerim nastane neka čudna zveza med predmetom in besedo *(prim. Filozofske raziskave:* 38). Ta predstava prav tako implicira, da je za smiselno rabo besed potrebna dejavnost našega uma, proces razumevanja, ki šele vzpostavi povezavo med besedo in predstavo (oz. predmetom): »Zdi se, da obstajajo *neki določeni* procesi, ki so povezani z delovanjem jezika, procesi, ki so takšni, da lahko jezik funkcionira šele z njihovo pomočjo. S tem mislim procesa razumevanja in menjenja [*meaning*]. Znaki našega jezika se brez teh mentalnih procesov zdijo mrtvi. [...] V skušnjavi smo, da mislimo, da delovanje jezika sestoji iz dveh delov; iz nekega anorganskega dela, rokovanja z znaki, in iz nekega organskega dela, ki ga lahko imenujemo razumevanje teh znakov, menjenje teh znakov, interpretacija teh znakov, mišljenje« (Wittgenstein, 2005: 69). Ta metafizična predstava, ki po Wittgensteinovi diagnozi »mistificira« pojem pomena[11] in razumevanja,[12][13] se je seveda v zgodovini filozofije pojavljala v različnih preoblekah,[14][15] problematična pa je zato, ker je jezik prikazovala enodimenzionalno: kot da ima zgolj eno samo funkcijo – sporočanje misli oz. informacij.[16][17] Zato jo Wittgenstein označi za »primitivno predstavo o delovanju jezika« (*Filozofske raziskave*: § 2).

Namesto tega zavajajočega in poenostavljenega pogleda na jezik Wittgenstein ponudi analogijo, ki po njegovem mnenju veliko »pravičneje« opisuje delovanje jezika v vsej njegovi raznolikosti[18] – analogijo med jezikom in igro.[19] Kakor

[11] »Kakor da bi bil pomen neko ozračje, ki ga beseda nosi s seboj in prenaša v vsakršno uporabo.« (*Filozofske raziskave*: § 117)

[12] »Nerazumljena uporaba besede je tolmačena kot izraz nekega čudnega *procesa*.« (*Filozofske raziskave*: § 196)

[13] »Obstaja nešteto različnih vrst uporabe vsega tega, kar imenujemo 'znaki', 'besede', 'stavki'. [...] Obstaja mnogoterost orodij jezika in njihovih načinov uporabe.« (*Filozofske* raziskave: § 23)

[14] Wittgensteinova kritika, kot že rečeno, ne zadeva samo »predmodernih« filozofov, ampak predvsem filozofijo t. i. »zgodnje analitične filozofije« (Frege, Russell, »zgodnji« Wittgenstein). Po Wittgensteinovem mnenju se je zelo težko osvoboditi tega pogleda, zakaj »vtisnjen je v naš jezik« kot »miselna navada«, ki nam jo »jezik neizprosno vsiljuje« (*prim. Filozofske raziskave*: § 115; Wittgenstein, 2000: 285).

[15] »V prihodnosti vas bom znova in znova opozarjal na to, kar bom imenoval jezikovne igre.« (Wittgenstein, 2009: 105) Rad bi poudaril, da Wittgenstein ne ponuja nikakršne »teorije jezikovnih iger«, temveč jezikovne igre razume kot »primerjalne objekte, ki s svojo podobnostjo in nepodobnostjo osvetlijo razmerja jezika« (*Filozofske raziskave*: § 130).

[16] »Radikalno moramo prelomiti z idejo, da jezik vedno deluje na *en* način, služi vedno istemu namenu: prenašati misli – najsi bodo te o hišah, bolečinah, dobrem in zlem ali o čemerkoli drugem.« (*Filozofske raziskave*: § 304)

[17] »Pomen neke besede je njena raba v jeziku.« (*Filozofske raziskave*: § 43) »Pomen besede je način njene uporabe. [...] Zato obstaja ujemanje med pojmoma 'pomen' in 'pravilo'.« (Wittgenstein, 2004: 25 – par. 61-62).

[18] »Izraz jezikovna igra naj tukaj poudari, da je govorjenje jezika del neke dejavnosti ali življenjske oblike.« (*Filozofske raziskave*: § 23)

[19] Stegmüller je dejal, da skeptični problem doseže stopnjo »hiperskepse«: »Če namreč ni takšnih dejstev, kot so razumevanje pomenov, dojemanje pojmov in sledenje pravilom, je brškone nesmiselno govoriti o entitetah, katerih razumevanje, dojetje in sledenje je tukaj zanikano.

hitro namreč »demistificiramo« pojem pomena in ta ni več razumljen kot »okultna« povezava besede in predmeta, postane jasno, da imajo besede različne funkcije v stavku in zato razumevanje besede pomeni: vedeti, kako se ta uporablja.[20] Do podobnega uvida pridemo, ko se osvobodimo predstave, da je razumevanje besede mentalni proces, ki v ozadju spremlja rabo. Takrat vidimo, da je govorjenje jezika kompleksen pojav, raznovrstna zbirka dejavnosti, ki ga ni mogoče zvesti na eno samo funkcijo.[21] Znati jezik potemtakem pomeni znati uporabljati besede v stavku, kar nadalje pomeni poznati *pravila* njihove rabe. Wittgenstein meni, da lahko s pomočjo analogije med jezikom in igro – pri obeh gre namreč za raznovrstne, nehomogene dejavnosti, vodene s pravili – opiše dejansko delovanje jezika kot »prostorskega in časovnega fenomena«, v katerem vidi – izogibajoč se iskanju enkrat za vselej danega bistva jezika (»splošna stavčna forma«) – »zapleteno mrežo podobnosti, ki se prepletajo in križajo« *(Filozofske raziskave:* § 66). Ko z uveljavitvijo tovrstne analogije postane jasno, da lahko na jezik gledamo kot na dejavnost, vodeno s pravili, se vprašanje pomena in razumevanja prestavi iz besede in stavka na pravila rabe besed. S tem pa se pojavi nov niz vprašanj: Kaj je pravilo? Kaj pomeni slediti pravilu? Kaj pomeni razumeti pravilo? Kako lahko pravilo določa uporabo? Kako je lahko pravilo normativno? Kako je mogoče, da pravilo določa rabo v neskončno mnogo možnih primerih? Kako lahko »na mah« razumem pravilo, ko pa to določa rabo v neskončno mnogih možnih primerov? Kako lahko razumevanje pravila določa, kaj moram narediti, ko pa je, vsaj hipotetično, podvrženo možnosti različnih interpretacij?

Na takšna in podobna vprašanja odgovarja Wittgenstein v »razpravi o sledenju pravilom«, pri čemer med interpreti vlada konsenz, da je njegov namen v prvi vrsti negativen, namreč destrukcija določenih filozofskih stališč glede pomena in razumevanja: z neko besedo nekaj misliti (jo uporabljati v skladu s pravili, jo razumeti) je posebno stanje duha oz. proces, ki v ozadju spremlja govorjenje; razumevanje besede je določeno stanje možganov oziroma dispozicija; razumevanje besede temelji na notranjih izkustvih; razumevanje besede je privzetje pravilne interpretacije; sledenje pravilom, torej pravilna raba besed, je potovanje po vnaprej položenih tirnicah, ki določajo vsakršno nadaljnjo rabo. Prav tako vlada konsenz, da Wittgensteinov namen ni izključno negativen, saj poskuša napačna pojmovanja nadomestiti z ustreznejšimi, bolj »zdravimi«: slediti pravilu pomeni biti udeležen v vsakdanji praksi, običaju; sledenja pravilu ni potrebno utemeljiti, zanj ne potrebujemo razlogov, pravilu v končni fazi sledimo »slepo«; v rabi jezika ljudje soglašamo (se ujemamo), ker imamo skupno »življenjsko obliko«.

Potemtakem se zdi, da se koncepti pomena, pojma in pravila razblinijo v nič« (Stegmüller, 1986: 27).

[20] K vprašanju, ali je Kripkejeva zgradba »zvesta« Wittgensteinu, se bomo vrnili v naslednjem poglavju, zato ga pustimo za zdaj nepreiskanega.

[21] Npr.: »Potemtakem epistemološki skepticizem glede uporabe besede v skladu s tem, kar z njo mislimo, vodi do sklepa, da sploh ne more biti pomena in da jezik sploh ni možen.« (Baker in Hacker, 1984: 3-4)

*b) Skeptični problem in njegova rešitev*

Kripke trdi, da v § 201 *Filozofskih raziskav* najdemo »skeptični paradoks«:

> »Naš paradoks je bil ta: pravilo ne bi moglo določati nobenega načina ravnanja, ker bi lahko vsak način ravnanja uskladili z njim.«

Skeptični problem, ki vodi do »paradoksa«, naj bi bil osrednji problem *Raziskav*. Z njim naj bi Wittgenstein iznašel »novo obliko filozofskega skepticizma« (Kripke, 2007: 7).[22] Problem lahko ponazorimo z vprašanjem: Kako lahko pravilo določa način svoje uporabe? Kripke razvije omenjeni problem na svoj način, ne da bi se držal teksta *Raziskav*,[23] s pomočjo matematičnega primera, vendar izrecno poudari, da velja za »vso smiselno rabo jezika« (Kripke, 2007: 7). Skeptični problem je predstavljen kot vprašanje, ali *sedaj* uporabljam neko besedo tako, kakor sem jo v *preteklosti* (v skladu s svojimi preteklimi pomenskimi intencami: s pomenom, ki sem ji ga »pripisal« v preteklosti; s tem, kar sem s to besedo mislil v preteklosti). Če sledim vsakdanji pameti, sem bržčas prepričan, daje moja *sedanja* raba neke besede, npr. znaka »+«, v skladu z mojo preteklo rabo (s tem, kar sem v preteklosti mislil s »+«), zato nemudoma in domala brez premisleka odgovorim »125«, če me nekdo vpraša, koliko je »68+57«. Prepričan sem, da na ta način uporabim (interpretiram) »+« tako, kakor sem ga v preteklosti, namreč misleč na operacijo adicije. Prepričan sem, da je pomen znaka ostal vseskozi isti. Vendar predpostavimo, da sem v preteklosti računal zgolj s števili, ki so manjša od 57. Imaginarni skeptik, ki ga Kripke uvede v razpravo, podvomi v takšno prepričanje: morda v preteklosti z znakom »+« nisem mislil adicije, ampak neko drugo matematično operacijo, ki jo Kripke imenuje »kvadicija« (»kvus« je znak, ki jo označuje) in je definirana tako, daje ob podatkih »68« in »57« njen rezultat »5«. Skeptikov izziv se zdi na prvi pogled nesmiseln in absurden, saj vsekakor *vem*, da znak »+« že vse od takrat, ko sem se naučil seštevati, uporabljam vedno na isti način, in sicer tako, da označuje adicijo. Vendar skeptik sprašuje, kako je *utemeljeno* to moje *vedenje oz. prepričanje*, kaj v moji biografiji (duševni ali vedenjski) mi ponuja razloge, da sem tako prepričan, da sem v preteklosti s »+« mislil adicijo, ne kvadicije, in torej ta znak *sedaj* uporabljam v skladu s tako določenim preteklim pomenom. Skeptik nas torej v bistvu sprašuje: Kaj *utemeljuje* moje prepričanje, da uporabljam »+« vseskozi z istim pomenom?

Na tem mestu je treba opozoriti, da skeptični izziv, tako izražen, deluje kot *epistemološki* problem, česar se zaveda tudi Kripke:

> »Tako podan se lahko zdi problem epistemološki – kako je sploh mogoče vedeti, katerega od obeh sem mislil? Če pa sprejmemo, da je vse v moji duševni biografiji združljivo tako s sklepom, da sem mislil plus, kot s

[22] V rokopisu *MS 129* (oznaka po von Wrightovem katalogu Wittgensteinovih rokopisov) se pojavijo v kontekstu razprave o tem, kako lahko vem, da je nekaj rdeče (§§ 377-381 v končni različici *Raziskav – prim.* Baker in Hacker, 1984: 11-22). Wittgenstein jih je torej, zvest svoji stalni praksi premeščanja opazk, v končni verziji *Raziskav* prestavil v popolnoma drugačen kontekst. Zakaj je to storil, lahko samo ugibamo.

[23] »The Principle of Charity«, po katerem je potrebno pri interpretaciji upoštevati najbolj ugodno možno razlago, tisto, ki karseda poveča razumnost in prepričljivost obravnavanega.

> sklepom, da sem mislil kvus, potem je jasno, da skeptični izziv ni zares epistemološki. Ta skuša namreč pokazati, da nič od mojega preteklega vedenja v moji duševni biografiji – tudi kaj takega, kar bi vedel vsevedni Bog – ne bi moglo utemeljiti tega, ali sem mislil plus ali kvus.« (Kripke, 2007: 21)

Skeptikovo vprašanje se torej ne glasi: Kako lahko *vem*, da uporabljam besedo v skladu z njenim *preteklim* pomenom? Kako *vem*, da je moja *sedanja* interpretacija besede pravilna? Skeptik ne želi iz logične možnosti napačne rabe besede sklepati na *neutemeljenost* naše rabe besed. Skeptik prav tako ne trdi, da dejstva, ki bi utemeljilo pravilno sledenje pravilom, ne moremo navesti zaradi naših omejenih spoznavnih zmožnosti. Skeptikov izziv je, nasprotno, »ontološki«, »konstitutiven«: Kako *je* sploh *možna* naša raba besed v skladu s pomeni? Katero *dejstvo* (stanje stvari v svetu) jo utemeljuje? Zanima nas torej utemeljitev naše rabe besed v skladu s pomeni (torej utemeljitev smiselnega jezika), ne pa utemeljitev našega *vedenja* o tem, katero besedo zdaj uporabljam. Kripke v sami formulaciji problema pogosto zaide v »epistemološki« jezik, zaradi česar so mnogi bralci mislili, da so soočeni z »epistemološkim« problemom.[24] Skeptikov izziv se potemtakem glasi: Katero *dejstvo* utemeljuje našo pravilno rabo besed (v skladu z njihovimi pomeni)? Na podlagi česa lahko ljudem pripišemo, da z neko besedo nekaj mislijo? (Glede razlikovanja med »epistemološkim« in »ontološkim« problemom primerjaj: Conant, 2004: 97-136; Goldfarb, 1985: 474; McGinn, 1987: 62.)

Kripke nadaljuje tako, da v dolgi in zapleteni argumentaciji, v katero se na tem mestu ne bomo spuščali, zavrne vse možne kandidate za takšno (utemeljitveno) *dejstvo*. Najprej zavrne »zdravorazumski« odgovor, ki se sklicuje na že izvedena seštevanja v preteklosti, ki naj bi jamčila pravilno rabo znaka v sedanjosti. Poanta skeptičnega problema je ravno v tem, da predstavi logično možnost, po kateri je prišlo do spremembe v moji rabi. V preteklosti sem namreč izvedel zgolj končno število operacij seštevanja in prav zaradi tega Kripke uvede čudno funkcijo (»kvadicijo«), ki se v že opravljenih primerih ujema s funkcijo seštevanja, v predpostavljenem primeru pa ne (ne pozabimo, da tega računa po predpostavki še nismo računali). Drugače povedano: iz nekega končnega niza primerov uporabe določenega znaka lahko zgradimo več pravil za nadaljnjo rabo, ki si v teh primerih ne bodo nasprotovala, v določenih novih primerih pač. Nato Kripke zavrne ostala morebitna *utemeljitvena dejstva:* notranja izkustva, duševna stanja, »kvalije«, dispozicijska stanja, platonske

[24] Več kot očitno je, da *Raziskave* nimajo iste strukture kot Kripkejeva interpretacija. Oboje je sicer zgrajeno kot neke vrste argument »reductio ad absurdum«, a iz obratne smeri. Kripkejeva interpretacija ima naslednjo strukturo: predstavitev skeptičnega izziva; poskus neposrednega odgovora nanj; vsi poskusi spodletijo; to privede do paradoksa, iz katerega sledi sklep, da je jezik nesmiseln (t. i. »pomenski nihilizem«); sklep je seveda absurden, zato »skeptična« rešitev problema, »obrat v mišljenju« (Ule, 1990: 109), odpoved domnevam, ki so privedle do skeptičnega paradoksa. Struktura *Raziskav* naj bi bila obratna: Wittgenstein postopoma zavrača utemeljitve sledenja pravilom, ki jih zagovarja imaginarni sogovornik (ključno vprašanje je, kaj ta zagovarja: zdravorazumsko ali filozofsko prepričanje; glej naslednji odstavek); uvidi, da je izčrpal vse možnosti in potemtakem ni mogoče utemeljiti sledenja pravilom – skeptični paradoks; torej: obrat v mišljenju, odpoved domnevam, ki so privedle do skeptičnega paradoksa; na podlagi tega pozitivni uvidi v problem sledenja pravilom (*prim.* Kusch 237-263).

entitete. Ko meni, da je izčrpal vse možnosti, sklepa: če na skeptikov izziv ne moremo odgovoriti in mu ponuditi *utemeljitvenega dejstva* za rabo naših besed na določen način v preteklosti, ne moremo tega narediti niti v sedanjosti. To je odločilen korak v argumentaciji. S tem je namreč jasno, da ni nobenega dejstva, ki bi *utemeljevalo* našo rabo besed na določen način, četudi so vsa morebitna dejstva tako rekoč razgrnjena pred nami. Po Kripkejevem mnenju torej:

> »Wittgenstein skupaj s skeptikom trdi, da ni dejstva o tem, ali mislim plus ali kvus. Toda če skeptiku pritrdimo, ali ni s tem zadeva zaključena? Kaj še sploh *lahko* rečemo v prid lastnim formulacijam in formulacijam drugih govorcev, kar bi utegnilo jeziku pripisati smisel? Ali ni neverjeten in samouničevalen sklep, da je jezik nesmiseln, že jasen?« (Kripke, 2007: 71)

Tak sklep vzbuja v nas »grozljiv občutek« (Kripke, 2007: 21), nanj nikakor ne želimo pristati, čeprav pristajamo na njegove premise. Skeptiku moramo potemtakem pokazati, da – čeprav se strinjamo z njegovimi premisami in argumentacijo – tak sklep ni neizbežen. Na nek način moramo omiliti moč skeptikovega argumenta. Kripke ravna nekako tako: s skeptikom se strinjamo, da ni dejstva, ki bi utemeljevalo našo rabo besed na določen način. Ne strinjamo se z njegovim sklepom, da je jezik nesmiseln. Pokazati moramo torej, da takšno utemeljitveno dejstvo ni potrebno, da je mogoče drugače utemeljiti našo jezikovno prakso. Prav to po Kripkejevem mnenju počne Wittgenstein, saj ponudi takšno razumevanje naše jezikovne prakse, ki pokaže, da je skeptikov izziv odvečen (t. i. »komunitarna rešitev«). Po Wittgensteinu naj bi bilo sledenje pravilom v svojem bistvu družbeno početje (»praksa«), zato za posameznika izven skupnosti ni smiselno reči, da sledi določenemu pravilu (v kolikor ni član skupnosti, mu ni mogoče pripisati smiselne rabe jezika). Prav tako bi se morali odpovedati iskanju resničnostnih pogojev (nujnih in zadostnih pogojev) za pravilno sledenje pravilom in jih zamenjati za »pogoje zatrjevanja« pripisovanja smiselne rabe jezika posamezniku:

> »Ugotoviti moramo, pod kakšnimi pogoji pripisujemo posameznikom pomene in kakšno vlogo igra to pripisovanje v našem življenju. Ne bomo *apriorno* sklepali o vlogi, ki *bi* jo takšne izjave *morale* igrati, marveč bomo – zvesti Wittgensteinovemu prigovarjanju: »Ne misli, temveč glej!« *(Filozofske raziskave:* 66 – *op. U.* V.) – pogledali, pod kakšnimi pogoji so *pravzaprav* takšne izjave dopustne in kakšno vlogo *pravzaprav* igra takšna dopustitev. Pomembno je, da uvidimo, da ne *iščemo* niti nujnih in zadostnih pogojev (resničnostnih pogojev) za sledenje pravilom niti analize tega, v čem je 'bistvo' sledenja pravilom.« (Kripke, 2007: 87) Posledično je upravičeno reči, da nekdo s »-r« misli seštevanje (torej pravilno sledi pravilu) samo v primeru: če njegova raba besede soglaša z rabo skupnosti; če je prestal dovolj preizkusov, da ga je skupnost sprejela kot »zanesljivega sledilca pravilom«. Zanimajo nas torej družbeni pogoji rabe jezika. Takšna rešitev je po Kripkeju skeptična, ker izhaja iz teze, da ni mogoče podati resničnostnih pogojev pravilnega sledenja pravilom (nobenega ustreznega dejstva, ki bi to utemeljevalo). To sta v grobih obrisih skeptični problem in skeptična rešitev.

## 3. Ali je Kripkejeva interpretacija Wittgensteina pravilna?

Že pri površnem branju Kripkeja vidimo, da je skeptični problem (in posledično »paradoks«), ki ga pripisuje Wittgensteinu, njegova stvaritev in nima neposredne opore v tekstu *Raziskav*, česar se tudi sam zaveda: »Ta zapis zato ni predstavitev niti Wittgensteinovega niti Kripkejevega argumenta, temveč gre za Wittgensteinov argument, predstavljen tako, kakor je učinkoval na Kripkeja in kakor je sprožil problematiko v njem« (Kripke, 2007: 5). Kripke sicer izrecno trdi, da »ne predstavlja svojih pogledov«, toda po drugi strani pravi, da je v vlogi »odvetnika, ki predstavlja pomemben filozofski problem, kakor ga je *dojel on*« (Kripke, 2007: ix). Iz tega lahko sklepamo, da Kripkejeva interpretacija *Raziskav* ne želi biti sistematična analiza teksta, temveč njihova »racionalna rekonstrukcija« (Kusch, 2006: 247), ki kot »temeljni kamen« *Raziskav* postavlja skeptični problem sledenja pravilom – problem, ki ga ilustrira § 201 in ga eksplicira Kripke. Če je takšno razumevanje Kripkeja pravilno, potem je v razpravi o sledenju pravilom skeptični problem vseskozi implicitno prisoten, in sicer kot ozadje, na površju katerega »teče« tekst, premišljajoč ga na različne načine in v različnih kontekstih *(prim.* McGinn, 1987: 59). Kripke meni, da lahko *Raziskave* bolje razumemo, če jih gledamo v luči tega problema in njegove rešitve. Jasno je, da Kripkejeva interpretacija ne sledi Wittgensteinu »po črki«, zato seveda ni »filološka interpretacija« in je ne smemo ocenjevati s »filološkimi« kriteriji.

Če Kripkeja razumemo na ta način, odpade najpogostejši in domala splošno sprejet ugovor, ki temelji na dejstvu, da Wittgenstein »paradoks«, ki naj bi bil posledica skeptičnega problema, zavrača. Še več: Wittgenstein ga zavrača izrecno in brez oklevanja že v naslednjem odstavku § 201:

> »Da gre tu za napačno razumevanje, se kaže že v tem, da v tem miselnem toku postavljamo tolmačenje za tolmačenjem; kot bi nas vsako vsaj za trenutek pomirilo, dokler ne pomislimo na tolmačenje, ki spet leži za tem. S tem namreč pokažemo, da obstaja *dojemanje* pravila, ki *ni tolmačenje*; temveč se, od primera do primera aplikacije, izraža v tem, kar imenujemo ‘slediti pravilu’ in ‘ravnati v nasprotju z njim’. Iz tega izhaja nagnjenje, da rečemo: vsako ravnanje po pravilu je interpretacija.« *(Filozofske raziskave:* § 201)

Mnogi so menili, da drugi odstavek § 201 postavlja na laž Kripkejevo branje, saj je iz tega odstavka razvidno naslednje: »paradoks« po Wittgensteinu temelji na »napačnem razumevanju«, zato ga takoj zavrne; »paradoks« ne more biti osrednji problem *Raziskav*, ko pa ga Wittgenstein takoj zavrne; Wittgenstein ne zavrne »paradoksa«, ker naj bi ta temeljil na prepričanju, da je treba najti resničnostne pogoje pravilnega sledenja pravilom (utemeljitvena dejstva), kakor trdi Kripke; Wittgenstein ne zavrne paradoksa, ker naj ne bi bila upoštevana družbena dimenzija sledenja pravilom, kakor trdi Kripke. Komentatorji so na takšne in drugačne načine še krepili očitke, ki temeljijo na branju § 201; kot posebej prepričljiv očitek se je izkazala zgodovina nastajanja *Raziskav* in § 201. Iz kritično-razvojne izdaje *Filozofskih raziskav* je razvidno, da so *Raziskave*

nastale v petih fazah (Wittgenstein je predelal snov v petih rokopisih). V četrtem rokopisu, t. i. »vmesni različici« iz leta 1945, ki je v paragrafih 1-217 skoraj identičen s končno različico *Raziskav*, ni vsebine paragrafov 201-203 končne različice; manjka torej ravno tisto, na čemer temelji Kripkejevo branje in kar naj bi po njegovem predstavljalo osrednji problem *Raziskav*. Vsebina teh paragrafov se prvič pojavi v nekem rokopisu, kjer je postavljena v popolnoma drugačen kontekst.[25] Na podlagi tega lahko zavrnemo Kripkejevo trditev, da je paradoks v § 201 osrednji problem *Raziskav*.

Mnogi komentatorji so mislili, da je na podlagi teh neposrednih očitkov zadeva zaključena, Kripkejevo branje poraženo *(glej npr*. Baker Hacker, 1984: 1-55; Finkelstein, 2000: 53-73; Malcolm, 1989: 154-182; McGinn, 1987: 59-92; Shanker, 1984: 423-429; Ule, 1990: 111-112). Po mnenju avtorja pričujočega članka je malo verjetno, da bi Kripke kar »spregledal« vsebino § 201, okrog katerega je zgradil svoje branje *Raziskav*. Malo je verjetno, da bi Kripke spregledal, kar opazi še tako površen bralec, da namreč Wittgenstein ponuja v § 201 »reductio ad absurdum« argument proti stališču, da je dojetje pravila privzetje pravilne interpretacije (t. i. »interpretativno stališče«). Zato je bolje, če v skladu z »načelom interpretativne dobrohotnosti«[26] privzamemo branje, ki je ponujeno zgoraj: Kripke v prvem odstavku § 201 vidi ilustracijo »paradoksa«, do katerega vodi »splošni problem sledenja pravilom«, okrog katerega so zgrajene *Raziskave*. Če Kripkeja razumemo tako, ti ugovori ne držijo.

S tem zadeva ni zaključena. Mnogi so menili, da tudi sam problem, ki ga Kripke pripisuje Wittgensteinu, ni tisti problem, s katerim se ukvarja Wittgenstein v razpravi o sledenju pravilom. Menijo, da se Wittgenstein ukvarja z vprašanjem, kako pravilo določa svojo uporabo, ne pa z vprašanjem, kako lahko vemo, da moje sedanje jezikovne intence ustrezajo preteklim *(prim.* Baker in Hacker, 1984: 26-33). Če je zgoraj ponujeno branje Kripkeja pravilno, potem tudi ta ugovor ne vzdrži. Kripke pri formulaciji problema, ki je tako in tako »njegova«, mestoma res uporablja »epistemološki« jezik, zaradi česar se lahko zazdi, da gre za epistemološki problem – kako lahko *vem*, da moja sedanja raba neke besede ustreza pretekli. Če pa Kripkejev problem »očistimo« epistemološkega besedišča in ga formuliramo v neposredni obliki – Kako lahko pravilo določa svojo rabo? Na čem je utemeljena pravilna raba besed? -, vidimo, da gre v obeh primerih za »ontološki«, »konstitutivni« problem utemeljitve pravilne rabe jezika in sta potemtakem identična. Še več: tako Kripkejev Wittgenstein kot Wittgenstein sam napadata iste tarče, ista filozofska stališča glede pomena (»mentalizem«, »platonizem« ipd. – *prim.* Kusch 241-248; drugo poglavje pričujočega teksta). Ne zanima nas torej, ali najdemo v *Raziskavah* problem sledenja pravilom formuliran na isti način, kakor je to naredil Kripke, ampak ali

[25] Kripke tudi na nekaterih drugih mestih trdi, da Wittgenstein zanika naša običajna prepričanja (*prim. npr*. Kripke, 2007: 69-70).

[26] Tudi Wittgenstein je bil tega mnenja. Trdil je, da je njegovo glavno odkritje nova metoda in da svojih učencev ne more naučiti nikakršnih resnic, saj njegova metoda ne proizvaja nobenih novih dejstev (prim. Wittgenstein, 1984: 56-57). Moore poroča: »O svojem delu je rekel, da ni pomembno, ali so njegovi rezultati resnični: pomembno je, da 'smo našli novo metodo'« (Moore, 1993: 113).

ideje, ki jih Kripke predstavi po svoje in za katere domneva, da so v *Raziskavah* implicitne, tam resnično najdemo; in če je to res, v kakšni obliki jih najdemo, kakšne posledice ima to za *Raziskave*.[27]

Kripke torej trdi, da je v osrčju *Filozofskih raziskav* impliciten skeptični problem sledenja pravilom, ki je »najbolj radikalen in izviren skeptični problem, s katerim se je filozofija do sedaj srečala« (Kripke, 2007: 60). Pri tej trditvi si je treba zastaviti nekatera ključna vprašanja. Trditev je namreč mogoče razumeti na dva načina. Prvič: postavitev skeptičnega problema je del Wittgensteinove argumentatitvne strategije (metode), s katero želi zavrniti določena stališča glede sledenja pravilom in istočasno postaviti določene pozitivne uvide v problem sledenja pravilom (katere? da je sledenje pravilom družbena praksa? da ni resničnostnih pogojev pravilnega sledenja pravilom? oba?); Wittgenstein potemtakem namenoma postavi skeptični problem kot del argumentacije »reductio ad absurdum« (skeptični paradoks pa kot »absurdni« zaključek, ki pripelje do pozitivnih uvidov). In drugič: s tem ko je Wittgenstein »rušil« določena stališča glede sledenja pravilom, je nehote naletel na skeptični paradoks – ta je tako rekoč neželeni rezultat kritičnega raziskovanja; ugotovil je, da sledenja pravilom ni več mogoče drugače utemeljiti kot z menjavo perspektive. Prav tako ni jasno, kaj je po Kripkeju s skeptičnim problemom postavljeno pod vprašaj: zdravorazumsko ali filozofsko pojmovanje sledenja pravilom. Po eni strani pravi:

> »Ne želimo vendar dvomiti oz. zanikati, da ljudje, ko govorijo o sebi in o drugih, da s svojimi besedami nekaj mislijo in da sledijo pravilom, to počno popolnoma upravičeno. Niti ne želimo zanikati ustreznosti običajne rabe formulacije ‘dejstvo, da je Novak s tem in tem simbolom mislil adicijo’, in takšni izrazi se gotovo uporabljajo popolnoma običajno. Zanikati želimo le obstoj ‘prekomernega dejstva’, ki ga filozofi neustrezno pripisujejo tem običajnim formulacijam [*poudaril U.* V.], ne pa ustreznosti formulacij samih.« (Kripke, 2007: 69)

Po drugi pa:

> »Skeptični paradoks je temeljni problem *Filozofskih raziskav.* Če ima Wittgenstein prav, potem ga ne moremo rešiti niti v zametkih, dokler se ne znebimo naravne domneve [*poudaril U.* V.], da morajo smiselni trdilni stavki kazati, da se ujemajo z dejstvi. Če izhajamo iz te domneve, potem lahko zgolj sklepamo, da so stavki, ki pripisujejo pomene in intence, nesmiselni.« (Kripke, 2007: 78-79)[28]

Tako smo se po mnenju avtorja pričujočega članka znašli pred ključno dilemo. Če je skeptični problem posledica Wittgensteinovega kritičnega soočenja s

[27] »Iluzija je, da je tisto, kar je v naši raziskavi posebno, globoko in za nas bistveno, v tem, da poskuša zapopasti enkratno bistvo jezika. Tj. red, ki obstaja med pojmi stavka, besede, sklepanja, resnice, izkustva itd. Ta red je nek *nad*red med tako rekoč *nad*pojmi.« (*Filozofske raziskave*: § 97) Na nekem drugem mestu pravi: »Potem bi se zdelo, kakor da bi morala jezikovna igra ‘*razkrivati*’ dejstva, ki jo omogočajo. (Vendar ni tako.)« (Wittgenstein, 2004: 161 – § 618)

[28] Že v *Traktatu* pravi, da »skepticizem *ni* neovrgljiv, ampak je očitno nesmiseln« (Wittgenstein, 2006: 84 (6.51)). Njegova filozofska razmišljanja v zadnjih letih življenja, postumno izdana v knjigi *O gotovosti* (glej literaturo), so v bistvu spopad s skepticizmom.

»tradicionalno« filozofijo, potem se Kripkejeva interpretacija Wittgensteina kaj dosti ne razlikuje od »klasičnih« in ni niti pretirano kontroverzna niti izvirna. Nobena skrivnost ni, da »pozni« Wittgenstein ni bil naklonjen »tradicionalnim« filozofskim teorijam – vključno s teorijo *Traktata* – in da *Raziskave* običajno razumemo kot napad na tradicionalno filozofijo. Ne smemo pozabiti, da ima filozofija pri Wittgensteinu dvojni pomen: negativen – tradicionalna, »metafizična« filozofija, ki temelji na nerazumevanju logike delovanja našega jezika; in pozitiven – njegova »gramatična« filozofija, ki skuša z opisovanjem delovanja našega jezika rešiti oz. razrešiti tradicionalne filozofske probleme. Mnogi interpreti so prepričani, da je ravno odkritje nove metode, ki jo je koristil v *Raziskavah* in s pomočjo katere se je mogoče soočiti s tradicionalnimi filozofskimi problemi, njegov največji dosežek.[29]" Če torej drži, da je Wittgensteinov namen zavrniti filozofska pojmovanja, ki iščejo »prekomerno dejstvo« za utemeljitev naših praks, potem sta skeptični problem in njegova rešitev na nek način odveč. Že od vsega začetka je namreč jasno, da je za Wittgensteina »prekomerno dejstvo« filozofska iluzija. Možnosti tega dejstva se odpove s tem, ko zanika obstoj privilegiranega gledišča, »pogleda s ptičje perspektive«, s katerega bi bilo mogoče uzreti jezik kot celoto in posledično vsa dejstva, ki ga utemeljujejo.[30] Drugače povedano: po Wittgensteinu ni metajezika, tj. jezika drugega reda, s katerim bi lahko utemeljili vsakdanji jezik. Tako skeptični problem zahteva nekaj, česar Wittgenstein, kakor nedvoumno pove, ne more najti. Še več: če vzamemo Wittgensteinove metodološke napotke resno in predpostavimo, da se jih sam drži, potem pri Wittgensteinu do skeptičnega problema sploh ne more priti. Wittgenstein namreč izhaja iz predpostavke, da sledenje pravilom ni problematično, dokler nanj gledamo z nefilozofskimi očmi. Problem nastane šele, ko želijo filozofi najti »poslednji temelj« sledenja pravilom. Zato nas Wittgenstein spomni na trivialno dejstvo, ki ga vsi poznamo, a nanj v iskanju »skritega bistva« pozabimo: da je sledenje pravilom uspešna vsakdanja praksa, ki ne potrebuje takšne utemeljitve, kakršno pričakujejo filozofi (»Ni utemeljena. Ni razumna (ali nerazumna). Tu je – kakor naše življenje.« – Wittgenstein, 2004: 146 – 559); da ljudje delimo »skupno življenjsko obliko« in so zato naše vsakdanje prakse uspešne. Wittgenstein – domnevno soočen s skeptičnim problemom – tako ne ponuja svoje utemeljitve sledenja pravilom, ampak nas zgolj opozori, da ni potrebna teoretična utemeljitev naših praks, saj slednjič – globlje kot kopljemo za utemeljitvijo – izčrpamo vse možnosti in se znajdemo na »trdnih tleh«, kjer lahko še zgolj rečemo, da »tako pač ravnamo« *(prim. Filozofske raziskave:* 217). Opozori nas, da pravilom sledimo na nek način »brez misli«, »slepo«. Če Wittgensteinovo metodo razumemo tako, potem je jasno, da njegove filozofije skeptični problem ne ogroža, še več, znotraj nje sploh ne more vznikniti. Vznikne lahko samo znotraj stališč njegovih nasprotnikov, kot del argumenta »reductio ad absurdum«; zato ni čudno, da Wittgenstein s paradoksom, ki je posledica

[29] Zgodovinska analiza nastanka *Raziskav* to tezo ovrže, kakor sta prepričljivo pokazala Baker in Hacker (*prim.* Baker in Hacker, 1984: 22-26).
[30] Morda bi lahko rekli, da gre za spopad s t. i. »metafiziko subjektivitete«.

skeptičnega problema, tako zlahka opravi: gre za »nesporazum«. S tem pa je očitno, da skeptični problem ne more zasedati osrednjega mesta v *Raziskavah.*

Če pa sprejmemo drugo možnost, po kateri je Wittgenstein nehote naletel na skeptični paradoks in ta postavlja pod vprašaj naša običajna prepričanja, potem je slika obrnjena: Wittgenstein nas je s kritičnim raziskovanjem sledenja pravilom pripeljal na rob prepada, pred »brezno brezsmiselnosti«, kjer ni več mogoče utemeljiti naše vsakdanje prakse sledenja pravilom; uvidel je, da ni več poti nazaj, saj jo je sam spotoma – s skeptičnim problemom in paradoksom – uničil. Zato je Wittgenstein iskal in našel »zasilno« pot, skeptično rešitev, ki edina lahko utemelji sledenje pravilom. Če je takšno branje *Raziskav* pravilno, potem je Wittgenstein postavljen na laž od začetka do konca. Ni našel nove metode, s katero bi bilo mogoče razrešiti tradicionalne filozofske probleme, njegova metoda je kvečjemu proizvedla povsem nov filozofski problem, ki ga ni mogoče rešiti drugače kot z zanikanjem naših običajnih prepričanj. Vse življenje se je docela neuspešno bojeval s skepticizmom,[31]" porazil se je naposled sam: iznašel je nov skeptični problem, ki ga je mogoče rešiti le skeptično. Nova metoda, v katero je Wittgenstein polagal tolikšne upe, se je izkazala za neučinkovito – druga možnost je, da je Wittgenstein ni znal (pravilno) uporabljati. Konec koncev so *Raziskave* samo še en spodletel poskus »preseganja« filozofske tradicije, metafizike.

Če je naše razumevanje Kripkeja pravilno, smo se znašli pred naslednjo dilemo: skeptični problem ni jedro *Raziskav* – pojavi se zgolj v okviru Wittgensteinove argumentacije »reductio ad absurdum« – in potemtakem Kripkejeva interpretacija ni pravilna (oz. če je pravilna, je trivialna, se ne razlikuje od klasičnih interpretacij in nima nikakršnega vpliva na naše razumevanje *Raziskav);* Kripkejeva interpretacija je pravilna, skeptični problem je jedro *Raziskav,* ki ga Wittgenstein ni zmogel rešiti drugače kot »zasilno«, »skeptično« – v tem primeru Wittgenstein nasprotuje v *Raziskavah* razglašeni filozofski metodi, ki naj bi jo prakticiral —, *Raziskave* so potemtakem notranje protislovne. Navsezadnje lahko rečemo, da ima Kripkejeva intepretacija, če je pravilna, pogubne posledice za *Raziskave.*

## Zaključek

Skušali smo pokazati, da je mogoče Kripkejevo interpretacijo *Raziskav* razumeti tako, da postane imuna na standardne očitke, ki temeljijo na natančnem branju razprave o sledenju pravilom in historični analizi te razprave. S tem pa nismo želeli reči, da je ta pravilna. Nasprotno: pokazati smo želeli, da je napačna, ker v končni fazi – če je tukajšnje razmišljanje točno – *Raziskave* sesuje v nič.

[31] Seveda je velika razlika med »filozofskim skepticizmom« in »skepticizmom glede filozofije« (*prim.* Fogelin, 1994; Sluga, 2004). V drugem primeru verjetno ne moremo govoriti o skepticizmu v pravem pomenu te besede. Spomnimo se Wittgensteinovega opozorila: »Kje se skriva pomembnost naše raziskave, ko se vendar zdi, da samo uničuje vse zanimivo: tj. vse, kar je veliko in pomembno? [...] Toda to, kar uničujemo, so samo gradovi v oblakih, odkrivamo pa temelj jezika, na katerem so stali« (*Filozofske raziskave*: § 118).

Argumentirano je bilo, da je to posledica neupoštevanja Wittgensteinove metodologije. To pa spet ne pomeni, da Kripkejeva interpretacija ni pomembna. Kripke je načel mnoge zanimive, pred tem nedotaknjene teme v *Raziskavah.* Med drugim je s tem, ko je razpravo o sledenju pravilom postavil v ospredje, znova obudil zanimanje za to temo. Pokazal je, da je problematika sledenja pravilom še kako pomembna za sodobno filozofijo jezika. Prav tako je nakazal, da je argument zasebnega jezika neločljivo povezan z ostalimi temami *Raziskav,* predvsem s sledenjem pravilom – čeprav se ne strinjamo z njegovo tezo, da je argument zasebnega jezika že vsebovan v razpravi o sledenju pravilom.[32]

Seveda je sklep, da zasebni jezik ni možen, že dognan v razpravi o sledenju pravilom: če je jezik praksa, katere bistvo je to, da imamo ljudje isto »življenjsko obliko« (da imajo besede pomen šele v »reki življenja«), potem je jasno, da ni mogoč zasebni jezik, ki bi ga razumel zgolj en sam govorec. Toda argument zasebnega jezika je mnogo več od tega: gre za Wittgensteinov spopad z vladavino »notranjega« (»subjektivnosti« oz. »zavesti«),[33] spopad s »kartezijanskim« izročilom, ki je obvladovalo novoveško filozofijo *(prim.* Hacker, 1990: 15-31). Kripke (in mnogi drugi interpreti) so pozabili, da je Wittgensteinova metodologija ključna pri razumevanju *Raziskav*; Kripkejeva interpretacija na tem stoji in pade. Naše razumevanje Wittgensteinove metode je odločilno pri vprašanju, ali v *Raziskavah* res najdemo skeptični problem sledenja pravilom. Če menimo, da Wittgenstein ni bil zvest metodi, ki jo je v *Raziskavah* razglašal, lahko odgovorimo pritrdilno. Če pa smo mnenja, da Wittgensteinova metoda doseže zastavljene cilje – razrešitev tradicionalnih filozofskih problemov —, potem smo primorani odgovoriti odklonilno: v *Raziskavah* ne more priti do skeptičnega problema – vsaj za Wittgensteina ne, skeptični problem je kvečjemu domena njegovega sogovornika. Če je že bil Wittgenstein do česa skeptičen, je bil do tiste filozofije, ki poskuša ubesediti »apriorni red sveta« *(Filozofske raziskave:* § 97) in ki ji običajno rečemo metafizika.[34] V tem primeru moramo za uspešno zavrnitev Kripkejeve interpretacije pokazati, kako Wittgensteinu s svojo »gramatično« metodo uspe razrešiti tradicionalne filozofske probleme. Tako smo se znašli pred zahtevno nalogo. Po Wittgensteinovem mnenju namreč filozofske probleme, kot že rečeno, generira prav jezik, ki *je* tako istočasno predmet in »orodje« filozofskega raziskovanja – ne pozabimo, da imamo v mislih vsakdanji jezik, ne nek iluzoren filozofski nadjezik. S tem smo soočeni z novimi vprašanji. Kako lahko filozofska raziskava doseže »jasnost« in »preglednost« – ideala, ki ju je Wittgenstein vseskozi zasledoval -, ko pa, kakor trdi sam, ni metajezika, s katerim bi lahko opisali naš vsakdanji jezik, ta »blodnjak poti« *(Filozofske raziskave:* § 203). Kako se lahko Wittgenstein z obravnavo posamičnih primerov dokoplje do splošnih uvidov? Kako lahko zgolj z opisovanjem delovanja jezika razreši filozofske probleme? Soočeni smo z vprašanji, ki kličejo po nadaljnjem raziskovanju ...

32

33

34

# A PRESENTATION AND CRITIQUE OF KRIPKE'S INTERPRETATION OF WITTGENSTEIN'S *PHILOSOPHICAL INVESTIGATIONS*

In this paper, Kripke's interpretation of Wittgenstein's *Philosophical Investigations* is presented. In his interpretation, Kripke tried to unite – into an apparently convincing whole – all the topics of the *Investigations*, where the »sceptical problem of rule following«, which leads to the »sceptical paradox«, is taken to be the basis. All other topics are supposed to follow deductively from the problem; the »private language argument« is allegedly already involved in it. In Kripke's opinion, Wittgenstein invented a new form of scepticism. Kripke holds that Wittgenstein did not deliver a »straight« solution to the sceptical problem but a »sceptical« one. The sceptical solution agrees with the sceptical hypothesis that there is no fact which would justify our notion of rule-following. The essence of Wittgenstein's sceptical solution is in changing the point of view: rule-following and language are social practices; it does not make any sense to speak of an individual outside a community as if he is following rules and meaning something by his words. Such an interpretation of Wittgenstein is here rejected because the interpretation does not pay enough attention to Wittgenstein's methodology, nevertheless its importance is not declined.

*Keywords:* Kripke, Wittgenstein, Philosophical Investigations, rulle-following, scepticism.

Literatura

Ahmed. A. (2007). *Saul Kripke.* London: Continuum.

Aristotel. (2001). »De Interpretatione«. V McKeon. R. (ur.), *The Basic Works of Aristotle.* New York: The Modern Library, str. 40-65.

Baker. G. P. in Hacker. P. M. S. (1984). *Scepticism, Rules and Language.* Oxford: Blackwell.

Baker. G. P. in Hacker. P. M. S. (2009a). *Wittgenstein: Rules, Grammar and Necessity.* Chichester (West Sussex): Wiley-Blackwell.

Baker. G. P. in Hacker. P. M. S. (2009b). *Wittgenstein: Understanding and Meaning. Part I – Essays.* Chichester (West Sussex): Wiley-Blackwell.

Conant. J. (2004). »Varieties of Scepticism«. V McManus. D. (ur.), *Wittgenstein and Scepticism.* London: Routledge, str. 97-137.

Finkelstein. D. H. (2000). »Wittgenstein on Rules and Platonism«. V Crary. A. (ur.) in Read, R. (ur.), *The New Wittgenstein.* London: Routledge, str. 53-74.

Fogelin. R. J. (2009). *Taking Wittgenstein at His Word.* Princeton: Princeton University Press.

Fogelin. R. J. (1994). »Two Wittgensteins«. V Fogelin. R. J. *Pyrrhonian Reflections on Knowledge and Justification.* Oxford: Oxford University Press, str. 205-223.

Goldfarb. W. (1985). »Kripke on Wittgenstein on Rules«. *The Journal of Philosophy*, leta. 82, št. 9, str. 471-488.

Hacker. P. M. (1990). *Wittgenstein: Meaning and Mind.* Oxford: Basil Blackwell.

Hale. B. (1999). »Rule-Following, Objectivity and Meaning«. V Hale. B. (ur.) in Wright. C. (ur.), *A Companion to the Philosophy of Language.* Oxford: Blackwell, str. 369-397.

Kenny. A. (1974). *Wittgenstein.* Franfurt am Main: Suhrkamp.

Kripke. S. (2007). *Wittgenstein on Rules and Private Language.* Oxford: Blackwell.

Kusch. M. (2006). *A Sceptical Guide to Meaning and Rules.* Montreal in Kingston: McGill-Queen's University Press.

Malcolm. N. (1967). *Ludwig Wittgenstein. A Memoir*. Oxford: Oxford University Press.

Malcolm. N. (1989). *Wittgenstein: Nothing is Hidden.* Oxford: Basil Blackwell.

McDowell. J. (2000). »Non-Cognitivism and Rule-Following«. V Crary. A. (ur.) in Read. R. (ur.), *The New Wittgenstein.* London: Routledge, str. 38-53.

McGinn. C. (1987). *Wittgenstein on Meaning.* Oxford: Basil Blackwell.

Moore. G. E. (1993). »Wittgenstein's Lectures in 1930-33«. V Klage. J. C. (ur.) in Nordmann. A. (ur.), *Ludwig Wittgenstein: Philosophical Occasions 1912-1951*.

Indianapolis: Hackett Publishing Company, str. 45-115.

Nagel. T. (1997). *The Last Word.* Oxford: Oxford University Press.

Pears. D. (1987). *A False Prison.* Oxford: Oxford University Press.

Pitcher. G. (1967). *Die Philosophie Wittgensteins.* Freiburg in München: Verlag Karl Alber.

Quine. W. V. O. (1960). *Word and Object.* Cambridge (MA): MIT Press.

Savickey. B. (1999). *Wittgenstein's Art of Investigation.* London: Routledge.

Searle. J. (1969). *Speach Acts.* Cambridge: Cambridge University Press.

Shanker. S. G. (1984). »Sceptical Confusions About Rule-Following«. *Mind,* XCIII, str. 423-429.

Sluga. H. (2004). »Wittgenstein and Pyrrhonism«. V Sinnot-Armstrong. W. (ur.), *Pyrrhonian Skepticism.* Oxford: Oxford University Press, str. 99-121.

Stegmüller. W. (1986). *Kripkes Deutung der Spätphilosophie Wittgensteins.* Stuttgart: Alfred Kröner Verlag.

Šumič-Riha. J. (1988). *Realno* v *performativu.* Ljubljana: Delavska enotnost.

Ule. A. (1990). *Filozofija Ludwiga Wittgensteina.* Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.

Von Savigny. E. (1994). *Wittgensteins »Philosophische Untersuchungen«. Band I.* Franfurt am Main: Klostermann.

Vossenkuhl. W. (1995). *Ludwig Wittgenstein.* München: Verlag C. H. Beck.

Wittgenstein. L. (1976). *Logično filozofski traktat.* Ljubljana: Mladinska knjiga.

Wittgenstein. L. (1984). *Vorlesungen 1930-1935.* Frankfurt am Main: Suhrkamp.

Wittgenstein. L. (2000). *Wiener Ausgabe. »The Big Typescript«.* Frankfurt am Main: Zweitausendeins.

Wittgenstein. L. (2001). *Philosophische Untersuchungen. Kritisch-genetische Edition.* Frankfurt am Main: Suhrkamp.

Wittgenstein. L. (2004). *O gotovosti.* Ljubljana: Društvo Apokalipsa.

Wittgenstein. L. (2005). »Modra knjiga, prva tretjina«. *Analiza,* let. 9, št. 3, str. 65-83.

Wittgenstein. L. (2006). *Tractatus logico-philosophicus. Tagebücher 1914-1916. Philosophische Untersuchungen. Werkausgabe Band I.* Frankfurt am Main: Suhrkamp.

Wright. C. (2001). *Rails to Infinity.* Cambridge (MA): Harvard University Press.